

BELGELERE GÖRE 1812-1813 YILLARINDA OSMANLI YÖNETİMİNDE BULGARİSTAN (*)

Jean Louis MATTEI ()**

Bursa'da keşfettiğimiz bu defterde, bizi ilgilendiren Yerköğü şehrine ilişkin yüzü aşkın ilâm, arz ve müraseleden öte, şiirler, ilâç yapma tavsiyeleri, fala bakma teknikleri de vardı.

Kağıdının niteliği dikkate alınırsa, defterimizin oluşumu XIX. yüzyılın başlangıcına dayanıyor, fakat çok daha uzun bir süre içinde kullanılmıştır.

Bildirimizin konusu olan bölümü kim yazdı?

Defterimizde Mehmed Efendi'nin isminden başka bir ismin bulunmamasına rağmen, şunu söyleyebiliriz: Yazar, 1820'lerde sözkonusu belgelerin bir kopyasını çekmiş olan, Yerköyü (Giurgiu) yöresinde oturan, meraklı ve kıvrak zekalı bir kişiydi; nitekim, defterin sonunda yer alan ve kuşlarla yapılan parodi şeklinde bir davayı yazarak, yeteneğini ortaya koyuyor. Ulema sınıfına ait olup olmadığını bilmiyoruz; fakat İlber Ortaylı, "Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı" başlıklı kitabında şunları yazıyor: "Bu sicill-i sakk (sukuk) denen defterler içinde adete sistematik olarak hüccet, ilâm örnekleri, fetvalar yer aldığı gibi; şiirler hatta ilâç tarifî kaydedilenler bile vardı."(s.65).

Veya, sadece tarihe meraklı bir Osmanlı tebaasıyla mı karşı karşıyayız?

(*) VI Ulusal Sosyal Bilimler Kongre Tebliği. 17-19 Kasım 1999. ODTÜ Kültür Merkezi. Ankara

(**) Uludağ Üniversitesi

Bu konu açık değil.

Mehmed Efendi mahkemelerden yani kadı sicillerinden ya da başka kurumlardan da yararlanmış olabilir.

Defterde iki nevi doküman bulunuyor:

- a. Kadı sicillerinden çıkan ilâmlar ve müraseleler.
- b. Bireyler tarafından sunulan arzlar.

Belki de bu iki tür doküman kadı sicillerine kaydedilmişti.

Çeşitliliği ise çok geniş kapsamlı.

Nerdeyse, o zamanın (1812-1813) günlük hayatının her alanına giriliyor. Gözümüzün önünde, yeniçeriler, imamet ve berât arzuhalleri, dükkan satışları, boşanma davaları, Hristiyanlar ve Müslümanlar arasındaki ilişkiler, miras meseleleri, tacize uğrayan kadın şikayetleri, Ruslara ve Sırlara karşı müceleleler, eşkıya yakalanmasına dair buyruklar, barut ve mühimmat sevkiyatı, vergi tahsilleri, kale onarımları, mültezim tayin edilmesi, Paşaların köylerden geçişleri ve bir casusun hapsedilmesi sergileniyor.

Üstelik, Alaeddin Paşa, Ebu Bekir Paşa, Seyyid Mehmet Halet ve Hafız Ali Paşa gibi tarihi kişilere rastlıyoruz.

Kısacası, belirli bir sıraya girmelerine rağmen, bu belgeler yoğun bir canlılık izlenimini bırakıyorlar.

Fakat şimdi, ilk işimiz, konumuzu ilgilendiren Yerköğü'nün coğrafi ve tarihsel konumundan bahsetmek olacaktır.

1. Yerköğü'nün ve İvraca'nın Yeri

Günümüzde Romanya sınırları içinde bulunan Yerköğü'nün (veya Yerköy) adı değiştirilmiş "Gurgevo" diye anıldı.

Yerköğü-Gurgevo Bulgarsitan'a aitti ve tuna ötesinde Rusçuk kalesinin tam karşısındaydı.

Pars Tuğlacı'nın aktardığına göre, Rus generali Kont Lanjeron şunu yazıyordu: "Kentten önce Besarabya ve Kırım'da kurdukları kaleler gibi, eski bir

kale bulunuyor. Çevresi neredeyse 500 adım olan bu küçük kalenin boyu çok yüksektir. (Pars Tuğlacı: Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri, 384 sayfa).

Günümüzde, Tuna nehrinin üzerindeki bir köprüden geçerek, Rusçuk' tan 10 dakikada Giurgiu' ya geçebilirsiniz.

Sevgili Bursa'mızı Yerköyü'ne bağlayan husus şu: Başkentinden esinlenen Çelebi Mehmet aşağı yukarı onu orada tekrar kurdu (1410'da). Yerköyü şehri ondan sonra Tuna'da bulunan stratejik bir nokta haline dönüşecek, Rusçuk gibi Ruslar ve Osmanlılar arasında şiddetli çatışmaların diğer bir yeri olacaktır; mücedele verenlerin açık hedefi Tuna'ya tam sahip olmaktı. 1811'de Rus Generali Kutuzov boşuna çaba sarfetti, fakat en sonunda, Yerköyü kalesi 1930'da tamamen tahrip edildi. Aynı zamanda Yerköyü-Gürgero Eflak'a bağlandı.

Defterimizde ikinci pozisyonda söz edilen şehir, İvraca, bugünkü Vratsa kentidir. Şimdilerde 70.000'e varan bir nüfusu olan İvraca'nın XVII-XIX. yüzyıllarda ipekçilikle uğraştığını biliyoruz. Ayrıca, Rusçuk, Şumnu (Şumen), Silistre, Nikpoli (Niğbolu), Vidin (Plevne) ve Sofya isimleri de bulunuyor. Kısacası, belgelerimiz, Yerköğü dahil, genellikle Kuzey Bulgaristan'a dair.

Vidin Divanı, oldukça geniş kapsamlı yetkilere sahip olmuş gibi görünüyor. Yerköğü Voyvodası'na gelince, o da epeyce geniş sorumluluklar üstleniyordu. Konağı vardı. Mimar Sinan'ın da Yerköğü'nde cami inşa ettirdiği malum; fakat defterimizde belirtilen Hacı Yusuf Camii'dir.

2. Dokümanların Tarihsel Bağlamı

Dokümanlarımızda 1227 ve 1228, yani 1812 ve 1813 senelerine ait referanslar sık sık yer alıyor. 8. ve 33. belgeler, Ruslara karşı yapılan savaştan bahsederken, 77. belge Sırp'lardan söz ediyor.

Nitekim, 8. dokümanda Yerköğü Dizdarı kalesi için yardım ve mühimmat istiyor ve arzusunu şöyle dile getiriyor :

“(Suret-i ilâm)

Ma'ruz-ı dâi-i keminelere ki Yerköğü kalesi cephanesi mevcudu olan edevat-ı harbiyye ve mühimmat-ı seferiyye bir müddetten berü düşman-ı din-

i hizlana kari'nin(*) bir kaç defa kale-i mezbur üzerine hücum ve cenk ve harbe tasaddi (savaşa girişmesi) ve bi-hamdüllahü teala kuvvet-i kahire-i ci-handarî kahr ve tedmiri müyesser ve düşman-ı din-i hâsirin makhur (yenilmiş) ve müdemmir (yok edilmiş) olup ancak kale-i mezbur cephanesi mevcudu olan edevat-ı harbiyye ve mühimmat-ı seferiyye hücum-ı düşmanda harc ve sarf olunub kale-i padişahîye karib mahalde tabur-ı makhur ile (yenilmiş tabur ile) ikamet ve hücumu müheyya (hazır) olmağla kale-i mezbureye vücuh ile muktezi ve eşedd ihtiyac ile muhtac olan barut-ı siyah ve edevat-ı harbiyye zirde tahrir ve terkim olunduğu vech üzere ordu-yı hümayun-ı nusret-makrun (zafere ulaşmış) cephanesi mevcudundan ifraz ve kale-i mezbur cephanesine irsale inayet-i aliyye ihsan buyurulmak babında ve her halde emr ü ferman-ı hazretmen leh el-emrindir.”

Ruslar belgenin başlangıcında “düşman-ı din” olarak nitelendiriliyorlar. Rusçuk’u terk etmeden önce General Kutuzov şatosunu ve tahkimatını havaya uçurmuştu. Yerköğü kalesi ise, Osmanlıların elinde sağ salim kalmıştı. Onun için Ruslar kalenin önünde bir tabur bıraktılar. Ama siyah barut ve mühimmattan yoksun kalan kale iyi direndi; anlaşılan dizdarın yani muhafızın, acilen istediği yardımlar zamanında ulaştı. Böylelikle, Yerköğü kalesi Osmanlı teşebbüslerinde önemli bir rol oynamaya devam edecekti.

8. belgemizi oluşturan yardım isteği tahminen 1812 senesinin başlarında gönderilmiştir, çünkü Mayıs 1812’den Bükreş Antlaşması imzalanacaktı. 33. belgemizde ise, eşkalleri verilen Ahmed veled-i Ali bir kalede mestanişindir yan ibir kışlada oturuyor. Ruslarla girişilen savaşta Ahmet veled-i Ali “bundan akdem vuku bulan sefer-i hümayun filan karyesi vaki muharebe ve mukabelede bi-kaza’-yı Allahü teala yedinde olan berâtını zayi etti.” Metnimizin söylediği gibi, berâtını kaybedip, Sancaktarının fikrini sorduktan sonra yeni bir berât istemeye karar verdi Ahmed.

Ruslarla savaş “bundan akdem vuku bulan sefer-i hümayun” olarak adlandırılabilir çünkü yeni bir savaş ufukta beliriyor. Sırlarla savaş söz konusudur.

Nitekim, 77. dokümanımız şu başlığı taşıyor: “Araba matlub olundukda kazadan cem’ edüb irsaline ilâm”

(*) Terk edilişe yakın din düşmanı.

İçeriği ise şudur: “Ma’ruz-ı aid-i dâileridir ki bu evanda (bu zamanda) Sırb keferesiyle derkâr olan sefer ve cihad cümle indinde malum olmağla Ordu-yı alilerinde tecemm’ü eden sunuf-ı asakarının zahair ve levazım-ı sairelerinin nakli arabanın vücuduna muhtaç olmağla İvraca kazasından matlub-ı ali buyurulan elli aded mekkari (bargir, yük atı) arabası zimmında Divan-ı Vidin’den sadır olan buyruldu-ı emr-i üslubları İvraca mahkemesine lede el-vürud ve et-tescil bilcümle muvacehelerinde (huzurlarında) feth ve kıraat olundukda seman ve taaten (işiterek ve itaat ederek) merasimini bad el-eda-yı matlub-ı ali buyurulan arabaları kaza-yı mezbura tevzi’ olundukda ancak kırk altı aded araba ve üzerlerine kârgüzâr olan molla Mehmed kulları arabacı başı nasb ve tayin ve işbu tarih-i ilâm günü mdine-i İvraca’dan ihraç ve Ordu-yı alilerinde istihdam için irsal olunduğu bilmitas huzur-ı alilerine ilâm olundu...”

Sunduğumuz belgeye göre “Sırb keferesi” olarak nitelendirilen Sırlara karşı yapılan sefer için elli tane yük arabasına ihtiyaç vardır. Sırp sınırına yakın bulunan Vidin Divanı İvraca kazasına buyrulduğunu ulaştırıyor, fakat sadece kırk altı araba veriliyor. Bu arabalar büyük ölçüde un ve zahireler taşıyordu.

Nitekim, bütün defterimiz boyunca Sırlarla savaş ima ediliyor. Meselâ, sadece savaş zamanında istenilen ve “İmdad-ı hazariyye” denilen vergi üç taksitle ödeniyor (30. belge).

Bu defa da tarihsel bağlam şu : Osmanlı İmparatorluğu’na karşı başlattığı isyan sonucu (1804), Karayorgi Sırların prensi ilân edilmişti (1808). Böylelikle, Avrupa’da yeni bir süreç başlıyordu. Fakat, bildiğimiz gibi, başlangıçta Karayorgi’yi destekleyen Rusya, 1812’den itibaren yardımını kesti. Bunu gören Osmanlı Yönetimi yeni yaratılan durumdan istifade edip, Sırp isyanını bastırmaya koyuldu ve aynı yıl Karayorgi Graz’a kaçmak zorunda kaldı (1813).

Belgelerimize bakarsak bu çalkantılı dönem bölge halkına yansıyor. Seferberlik de çok iyi geçmiyor, bazı askerler yoldan dönüyor, yani kaçıyorlar. Nitekim, 32. belgemizde şu satırları buluyoruz: “... tevaif-i askeriyyenin bir türlü zaruret ve maniaları yokiken bazıları menafi-i dinayet bi-vakit ve bilâ mucib avdet ve firar-ı padin etmeleri”

Savaşın getirdiği kötü yaşam şartlarına ilaveten, eşkıya olayları da sivil halkı tehdit ediyor.

3. Eşkİya Olayları

Osmanlı İmparatorluğu'nda yolların pek güvenli olmadığını biliyoruz. Kanuni Sultan Süleyman zamanında bile, Arnavut çeteleri ve başka eşkıyalar çok sayıda cinayet işlediler ve soygun yaptılar.

II. Mahmut hükümdarlığının başlangıcında Osmanlı Yönetiminin hükmettiği Bulgaristan'da aynı şekilde pek emniyetli bir bölge gibi gözüküyor. İlerici ve gerici askerler arasında meydana gelen kavgalar ve çatışmalar Tuna'nın kontrolü için Ruslarla yapılan savaş, ve en sonunda yeni kurulan Sırp prensliğini ele geçirmek amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun giriştiği teşebbüsler, durumu iyice karıştırıyorlardı.

Bu hassas durumun sonuçları belgelerimizde bulunuyor. Nitekim, şimdi de 19. sırayı alan dokümanımızdan bahsedebiliriz.

“Der Devlet-mekine arz-ı dâi-i keminelidir ki bir müddetden berü Edrus kazasında tahassun eden (sığınan güruh-ı haveneden (hainler güruhundan) Odacıoğlu Seyfullah nam şaki (haydut) fukara-yı raiyyete etmedik zulm ve taaddi kalmayub bâgiyane harekete mütehasir olduğu hasebiyle (hasret çektiği için) tahlis-i can sevdasıyla oğlu ile beraber firar edüb şaki merkumanın buldukları mahalde idam ve ezeleri babında sadır olan ferman-ı celil eş-şan mübaşir ile medine filan mahkemesine lede el-vürud et-tescil lazım el-huzur muvacehelerinde feth ve kiraat olundukda merasimini ba'd el-eda şaki-i merkuman bu ana kadar bu taraflara vürud ettikleri olmayub bundan böyle zuhur ederse ber mantuk-ı emri-i âli amel ve harekete müteahhid oldukları biltiltimas paye-i serir-i âlâya ilâm olundu”.

Dokümanımızda görüldüğü gibi, o devirde Bulgaristan'da ünlü bir eşkıya ve oğlu söz konusu. Bu eşkıyanın ismi (bu da herhalde oldukça nadir bir olay) belgede yer alıyor : Odacıoğlu Seyfullah.

Haydut bâgiyane, yani asi hareketlerde bulunmaya can atıyordu. Nitekim, bir sürü eylemden sonra Odacıoğlu Seyfullah'ın Edrus'a oğluyla birlikte sığındığını, fakat söz konusu yerde faaliyetlerini yavaşlattığını okuyoruz. Ay-

nı zamanda herhalde Osmanlı Yönetimi uzun süreden beri Seyfullah'ı takip ediyordu. Ayrıca not edelim ki haydudumuz Bulgar değil, Türk'tü.

Belgelerimizde çok sayıda eşkıya olayı bulunması her halde bir tesadüf değildi; 29. 42. 52. 56. 57. 89. ve 97. belgelerimiz eşkıyalardan bahsediyor. Herhalde bu sorun çok vahim boyutlara ulaşmıştı. Pars Tuğlacı, "Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri" adlı kitabında şunları yazıyor :

"Barış içinde yaşayan Hıristiyan ve Müslüman halkı yaklaşık 20 yıldır yağma ve talanlarıyla huzursuz eden, silahlı eşkıyaların göçebe kolları bu durumdan yararlanıp her yeri ateşe verdiler ve kılıçtan geçirdiler. Bunlara karşı mücadelede Bulgarlar da rol aldı. Silahlanmalarına ve kendilerini korumak için yerleşme merkezlerinin çevresine istihkâm duvarları inşa etmelerine izin verildi. Bu da kendilerine olang üvenlerini artırdı ve savaşma ilhamı verdi."

Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanan Bulgarlara gelince, onlardan dokümanlarımızda bahsedilmiyor; belki bazen söz konusu olabilirler ama adlandırılmıyorlar. Biz yine de Sırplarla ittifak kurduklarını ayrıca biliyoruz.

Öte yandan, belgelerimizin gösterdiği gibi, o yıl büyük bir kuraklık oldu. Bu da mutlaka halka yansdı ve aç kalan birçok köylü "kapusuz" çetelerine katıldı. Fakat genel durum bununla iyileşmiyordu.

Özetlemek gerekirse, 1813 yılında Bulgaristan'da, en azından bizi ilgilendiren yörede, eşkıyalar kol geziyor ve halka eziyet ediyorlar.

Yanıltmayalım: "Robin Hood'lar" bir istisna. Bütün bunları genel duruma bağlamalıyız.

Fakat ayrıca ilgimizi çeken, Osmanlı Yönetiminin ılımlı tavrıdır o konuda. Bu öge bildirimizin dördüncü bölümünü oluşturuyor.

4. Osmanlı Yönetiminin İlimli Tavrının Örnekleri

52. 56. 57. ve 89. dokümanlarımızda şu ifadeleri bulabiliriz:

"İbadullahın emin rahatlarını müstelzim istihsalına sun-ı makderet eyleyüb hilaf-ı şer'i-i şerif bicerm (suçsuz) kimesneleri rencide ve tacizden mübaadet eylesesin (çekin) vesselam" (52. belge)

“ve hilaf-ı şer’i yahut noksanıyetine mebni (yüzünden) ehl-i ırz makulelerini hilaf-ı şer’i katl ve rencide etmekten hazer ve mücanebet edüb (çekinip) ber mucib-i mürasele âmil olasın vesselam” (56. belge)

“fukara-yı raiyyete ve sair ebna-yı sebile (yolculara) beyhude zarar eylemekden hazer ve mücanebet eyleyüb ber mucib-i mürasele âmil olasın vesselam” (57. belge).

“ehl-i ırz ve ebna-yı sebil ve fukara-yı raiyyete cerm ve tarik-i ahar ile rencide ve remideden hazer ve hilaf-ı şer’i-i şerif hareketden mücanebet eyleyesiz (çekinin) ber mucib-i mürasele âmil olasız vesselam” (89. belge).

Kısacası, Bab-ı Ali sunduğumuz yazılarda, serdarlara ve bölükbaşılara sivil halka eziyet etmemelerini tenbih ediyor.

Haydutların yakalanmaması köylülere veya yolculara zulm etmek için hiçbir zaman bahane olamaz. Bu tenbihler, gerçekleştirilmeyen bir dilekten öte gidiyorlar. Başka bir belgede, (28.), Vidin valisine gönderilen bir ilâmda, eşkiyaları bastırmak için tayin edilen tüfenkçi Ömer Ağa’nın Plevne Kazasında bulunan bütün köyleri alt üst edip zorla para aldığını görüyoruz. Fakat halk tamamen çaresiz değil, söz konusu Ömer Ağa’yı şikâyet ediyor.

Aynı şekilde, 23. belgede bu sefer bir askerî yetkili değil, bir din adamı şikâyet ediliyor. Yakub Nabi isminde bir kadı, hem ihmalkâr, hem de tamahkâr olduğu için, adı bilinmeyen bir şehrin bütün sakinleri (ulema, hatipler, eşraflar ve fakirler) Bab-ı Ali’ye bir mahzar yani bir dilekçe gönderiyorlar. Halk, bu kötü kadının değiştirilmesinden yana, çünkü onun yüzünden kendisi “perakende” ve “perişan”dır.

Gördüğümüz gibi, Osmanlı İmparatorluğu’nda halk çaresiz bırakılmıyor ve dinî olsa bile, bir kötü yöneticiden kurtarılabilirdi. Fakat gözardı etmeyelim ki başka din adamlarının müdahalesi çok önemli idi.

Başka bir örnek vermek gerekirse, yönetimin resmî sayıcıları, Kütüphane-i hümayun vakfının mutfağını takviye etmek amacıyla çok sayıda koyun (metinde ağnam) alıyorlardı. 46. belgemizi oluşturan bu dilekçede İraca kentine bağlı birkaç köyün sakinleri sayıcıların kötü muamelesinden şikâyet ediyorlar. Nitekim sayıcılar, saptanan fiyatı ödemediği için istedikleri koyunları, cebren (zorla) alıyorlardı. Köylüler ise kanunu biliyor ve sayıcıların kanuna

aykırı bir şekilde davrandığını gösteriyorlar. Bu vesileyle sayıcıların özel çobanlar kullandığını öğreniyoruz.

Çok ayrıntılı bu belge bize Osmanlı tebaasının geniş haklara sahip olduğunu bir defa daha gösteriyor.

Bu nokta üzerine ısrar ediyoruz, çünkü genelde Avrupa'da, sessiz ve tepkisiz, her türlü haktan yoksun bir Osmanlı halkının mitosuna inanılıyor. Bu belgeler tam tersine, Türklerin çoğunlukta olmadığı bir bölgede, yani Bulgaristan'da bile, Osmanlı kanununun işlediğini ve sivil halkın haklarını aradığını ispat ediyorlar.

En sonunda o devirdeki Osmanlı Yönetiminin ılımlı tavrını göstermek amacıyla son bir belge sunacağız. Söz konusu yazıda Mehmed veled-i Ali nam sipahiye şöyle tenbih ediliyor : “gerekdir ki salif ez-zikr Boyalık karyem toprağında hasılo lan terekelerden ancak sekizde bir öşr ve salariyye kabz edüb ziyade talebiyle zürra' taifesini rencide eylemeyesiz.”

Bu müraselede Osmanlı Yönetimi, sahiplerinin ölümü yüzünden bıraktıkları mülklerin öşr ve salariyyesinin toplanmasını istiyor. Bilindiği gibi, öşr ürünün yüzde onunu temsil ediyordu. Belgemizde, sadece ürünün yüzde sekizi isteniyor. Salariyye'ye gelince, o da öşr ile birlikte alınıyordu.

Öte yandan, gördüğümüz gibi, çiftçilere baskı yapmak tavsiye edilmiyor. Bu ılımlı tavır bir istisna değil, Osmanlı Yönetiminin savaş zamanında bile olumlu tutumu olduğu gibi görünüyor.

Bu olumlu tutum, Hıristiyan tebaa söz konusu olunca, değişiyor muydu?

Bu sorunu şimdi çözmeye çalışacağız.

5) Hıristiyanlarla olumlu ilişkiler

Defterimizde, Hıristiyan Bulgarlar ile ilgili epeyce belge buluyoruz: 12.13.16.21.22.39.54.65.85.91. ve 97. dökümanlar söz konusu

Şüphesiz, Osmanlı Yönetimi adalet ilkesini uygulamaya çalıştı. 54. belgeye göre kadı, dinine bakmayarak davacı Müslümanı değil, Hıristiyan tebaayı haklı buluyor. Üstelik, söz konusu zimmî, papâz.

Belgenin özeti şu : İvraca kentine bağlı Eflak köyünde ve İskır neh-
rine yakın bir yerde altı tane değirmen vardı. Üç tane değirmen papaz
Nikola'nın malı olurken, ikisi de Ali Ağa bin el-Hac Mehmed'e aitti.
Bulgar papaz Nikola, Kirlo isminde başka bir papaza bir değirmenini
satmıştı. Olayı öğrenir öğrenmez, Ali Ağa hemen şüfa hakkını kullan-
mayı düşündü. Nitekim, bu hakka göre, sözümona Ali Ağa'ya öncelik
tanınıyordu. Ali Ağa o konuda başka Müslümanları tanık olarak çağır-
dı, çünkü bahsettiğimiz değirmeni kendisi için satın almak istiyordu.
Uzun tartışmalardan sonra ortaya şunlar çıktı : değirmenin yeri devle-
tin mülkü olduğu için, şüf'a (yani öncelik) hakkı geçerli değildi. O
yüzden istenilen değirmen papaz Kirlo'nun mülkü olarak kaldı. Anla-
tılan olay, Osmanlı sisteminin gerçek anlamda adil olduğunu ve, ken-
disi Müslüman olmasına rağmen, Ali Ağa'ya karşı imtiyazlı bir şekil-
de davranılmadığını iyice gösteriyor.

Fakat en çok şaşırtan belge 16. belgedir, belgeye göre, Nikola ve-
led-i Miho ve Rado bint-i Ganco boşandılar, fakat bunu Bulgar kilise-
sinin kanunlarına göre değil, Şeriat kanunlarına göre yaptılar!

Şunu da okuyabiliriz : "...zevce-i mezbure Rado ile beynimizde
(aramızda) şikak (uyuşmazlık) vaki' olup hal'e (boşanma) tâlib ve ra-
gib olduğum ecelden mezburenin zimmetinde mütekerrir ve maukud
aleyh olan mihr-i muaccelinden ve muhallinden ve nafaka-yı iddetin-
den fârige olub (tekrar evlenmesi için nafakadan vazgeçip) merkume
Rado ile muhafle-i sahihe-i şer'iyye ile hal' eylediğimde olduğu mez-
bur ba'de el-kabul ibtida-yı zevciyetten tarih-i kitaba gelince beyni-
mizde cereyan eden ahz ve ita ve hukuk-ı zevciyyete müteallike am-
me-i dava ve muhasamâttan her birimiz âharın (ötekinin) zimmetini ib-
ra-yı am râfi-i isam ve kat' en-niza' ile ibra ve iskat eyledik (bırak-
tık)..."

Anlaşıldığı gibi, eski karı koca bir uzlaşmaya vardılar ve birbirine
borçlarını hibe ettiler. Bu uzlaşma Müslüman kadı sayesinde meydana
geldi. Zaten İlber Ortaylı "Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı
Devleti'nde Kadı" adlı kitabında şunu yazıyor (55. sayfa) : "Osmanlı
İmparatorluğu'nda gayrimüslim teba'nın kendi cemaat mahkemelerine
başvurması da özellik, bir kurumdur. Mamafih gayrimüslimlerin dava

veya alacağın ve satışın tescili ve miras taksimi konusunda mahkeme-i şer'e başvurduğunun sayısız örnekleri vardır.”

Bu örneklere artık boşanma davalarını da ilâve etmemiz lazım. Fakat sicillerde böyle örneklerin daha fazla olmadığını bilmediğimize göre, bir genelleme yapmaktan sakınacağız.

Başka bir yerde bir kilisenin onarımı isteniyor. Söz konusu arzuhalde (39. belgemizde) bu istek şöyle dile getiriliyor :

“...Kadim el-eyyamdan bu ana gelince mahrusa-yı mezbur kurbünde vaki ma'bed-i kadimimiz olan (eski tapınağımız olan) kenisenin sakafı (kilisenin çatısı) mürur-ı eyyam ile müşrif-i harab ve nail-i türab olup dahilinde vech-i mu'tad üzere icrası iken din-i Mesih-i sülasi için gayrı-sihhî (sağlıksız) olmağla vaz'-ı kadimesi üzere tamir ve termimî için yedimize emr-i alişan ihsan buyurulmak ricasına vaki-i hal Der Devlet-medara arz ve ilâm ediyor deyu ilah (ısrar) etmeleriyle Der Devlet-medara ilâm olundu...”

Hıristiyanlık, “Din-i Mesih-i sülasi” yani “İsa'nın üçlü dini” diye anılıyor çünkü söz konusu dinde aynı kişide Peder'e, İsa'ya ve Kutsal Ruh'a tapınıyor. Çatısı kötü bir vaziyette olan böyle bir kilisede ayınlar çok iyi yapılamaz. Onun içindir ki Bulgar müminleri Bab-ı Ali'den kiliselerinin tamirini talep ediyorlar. Yerköy Bulgarlarının bu isteğinin gerçekleştirilmesinden şüphelenmek için hiç nedenimiz yok. Kilisenin yüksek yapılmaması şartıyla bu tür bir onarımın kolayca kabul edildiğini biliyoruz.

Kısacası o çalkantılı devirde bile Osmanlı Yönetimi'nin cemaatler arasında eşitlik sağlamaya çalıştığını görüyor, bir belge hariç, genelde söz konusu iki dinin mensuplarının iyi ilişkilerine tanık oluyoruz.

Tabii ki her şeyin güllük gülistanlık olması mümkün değildi. Fakat dökümanlarımızdan çıkan bu eğilime inanıyoruz.

Aynı şekilde, günlük hayatta belgelerimize yansıyor.

6) Günlük Hayat

Tabii ki her şey günlük hayat sınıfına girebilir. Fakat günlük hayat derken sade vatandaşı etkileyebilen olaylar aklımıza geliyor.

Bu bölüme ait sadece iki dökümanı aktarmakla yetineceğiz.

Birincisinin başlığı şudur : “Hamr içen kimesneye ihzar için mürasele”

Ve şöyle devam ediyor :

“Fahr el-eşbah Serdar Ağa el-mükerrem ba’de es-selam inha olunur ki Yerköğü mahallarından yukarı mahalle sükkânından filan kimesne kendi halinde olmayıb daima şarib el-hamr olduğu taraf-ı şer’i’ye ihbar olunmağla liecl el tahrir ve irsal olunmuşdur gerekdir ki merkum filan her ne mahalde bulunur ise getirüb huzur-ı şer’iye ihzar eyleyesin vesselam” (49. belge).

Yerköğü Serdarına dolaysız gönderilen bu küraselede, büyük bir ihtimalle, Müslüman olan bir ayyaşın yakalanması ve mahkeme önüne çıkarılması öngörülüyor. Söz konusu sarhoş rahat durmuyor ve Yerköğü’nün yukarı mahallesinde gezip huzursuzluk yaratıyor.

İkincisinde ise bir cinsel taciz olayıyla karşı karşıyayız. Nitekim, Elmaz Hatun, “babası nâmalum-ı meclis-i şer’ide ehl-i ırz zümresinden olub Tospatlı demekle arif nam kimesne”yi şikâyet ediyor. Ehl-i ırz, namuslu kişiler anlamına gelir. Elmaz Hatun şunları iddia ediyor : “..işbu Tospatlı vakt-i zuhur (öğle zamanı) hanıma girüb bana tetavül-i dest (elini uzattı) ve ırzıma tasaddi eyledi “(51. belge).

Elmaz Hatun’un iddilarına rağmen, Tospatlı iyi bir üne sahip olduğu için aklanıyor. Mahkemeye göre, deliller yetersiz, ayrıca, birçok şahid Tospatlı’nın lehine konuşuyor. Ona benzer başka bir olayda belgelerimizde var ve aynı şekilde sanık aklanıyor. Osmanlı Adaleti’nin zayıf bir noktası gibi görünebilen bu olay aslında çoğu zaman erkeklerden oluşan dünya adaletinin genel eğilimidir bizce.

7) Tabloyu nüanse eden olgular

Birkaç belge ile mültezimlerin eksik olduğunu görüyoruz. Başka bir dökümanda, bir bakiyenin 1782'den, yani 31 seneden beri ödenmediğini okuyoruz...

Vergi borcu fiilindeki yetersizliklerden öte, satır aralarını da okuyarak, bazı bilgilere de... sahip olabiliyoruz. Meselâ, 31. belgemizde bir serdengeçti söz konusu. Serdengeçti'ler her şeye hazır gözüpek gönüllü askerlerdi. Söz konusu olan Serdengeçti Mehmed Ağa'nın, belirsiz bir köyden olaysız geçmesinin, belirtilmesi serdengeçtilerin bazen köylerden olaysız geçmediğini düşünmemize yol açıyor.

Aynı şekilde, 53. belgemizde Hafız Ali Paşa'nın Yerköğü karyelerinin halkından "iyi davranış sertifikası"nı alıyor : Çünkü onlara hiç bir zarar vermeden ordusuyla geçmişti. Bu da, "**a contrario**", bazı paşaların köylerden zarar vererek geçtiğini ıspat ediyor.

Nihayet, 42. dökümanımızda Seyyid Mehmed Paşa (büyük bir ihtimalle Halet Efendi), eşkiyalara karşı rehavetleri yüzünden âyân ve zabitanların cezasını öngörüyor (gerçi, eşkiyaların faaliyeti bir bahane gibi görünüyor). Öte yandan, Halet Efendi'nin daha önce Eflak ve Boğdan eyaletlerini perişan ettiğini ve en sonunda 1823'te idam edildiğini biliyoruz. 35. dökümanda da II. Mahmud'un vezirlerinden Ebu Bekir Sami Paşa İvraca'dan alacağı zahire fiyatına itiraz ediyor. Bir tartışma ortaya çıkıyor. Üstelik, İvraca bölgesinde o zamanda belirli bir kıtlık hüküm ediyordu.

Özetlemek gerekirse, bu kötü yönetim belirtilerini her hangi bir şekilde örtbas etmek istemedik. Fakat şunu belirtmemiz lazım : Bulgaristan'da halk tepkisiz kalmıyordu.

SONUÇ

1812-1813 yıllarında, dökümanlarımızda ortaya çıkan durum şu : Eşkiya olaylarına ve Sırplarla yapılan savaşa rağmen, Osmanlı Yönetimi, ılımlı tavrından vazgeçmiyordu. Her şeye karşın, sivil halkın ve fakirlerin haklarına riayet ediyordu. Hıristiyan zimmiler ile ilişkiler ge-

nelde olumlu dur. En azında adaletsizlik meydana geldiğini takdirde kentliler köylüler gibi tepki gösteriyorlardı. Bunun her şeyin mükemmel olduğu anlamına gelmediğini gayet iyi biliyoruz. Bazı baskılara ve şiddet olaylarına da tanık oluyoruz. Ayrıca, kötü hava şartları ve yetersiz kalan ürün halkı etkiliyordu. Fakat, her şeye rağmen, halkı ezme II. Mahmud'un siyasetine girmiyordu.

Bu arada bazı dış tesirleri de unutmamız lazım : Rusların ve Sırpaların panslavist tutumu o yıllarda çok etkin olmaya başlamıştı. Üstelik bazı Bulgarlar Sırplarla ittifak kurup Bulgaristan'ın bağımsızlığı için mücadele veriyorlardı.

Sonuç olarak, belgelerimize dayanarak, bütün kusurlarına rağmen, Osmanlı Yönetiminin sağlam hukuksal temelde işlediğini ve herkesin haklarını korumaya çalıştığını göstermek istedik.